

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการทำหัตถกรรมท้องถิ่นให้กลายเป็นสินค้าที่ระลึกสำหรับนักท่องเที่ยว กรณีศึกษาการทำหัตถกรรมร่วมของชุมชนบ้านบ่อสร้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ศึกษาได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่จะนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษา คือ แนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับวัฒนธรรมการท่องเที่ยว แนวคิดเกี่ยวกับสินค้าที่ระลึกทางการท่องเที่ยว ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและการถ่ายทอด แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการกลายเป็นสินค้า เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษานี้ได้รวบรวมความหมายของแนวคิดหลักการและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันจึงขอเสนอรายละเอียดของแนวคิด ทฤษฎีต่างๆ รวมทั้งผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับต่อไปนี้

2.1 แนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับวัฒนธรรมการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมของมนุษย์ที่มีมานานและได้มีการพัฒนาเติบโตมาเป็นลำดับ การท่องเที่ยวเป็นเรื่องของการเดินทางหากไม่มีการเดินทางก็ไม่มีการท่องเที่ยวเกิดขึ้น ดังนั้นความหมายของการท่องเที่ยวจึงมีความหมายรวมถึงทั้งการเดินทางและการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้อธิบายศัพท์คำว่าท่องเที่ยวไว้ว่าเป็น การเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อความสนุกสนานบันเทิงเริงรมย์

Godbey, G. and Graefe (1991) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวไว้อย่างน่าสนใจซึ่งสามารถสรุปได้ว่า วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวก็คือ การเดินทางไปในที่ใดๆ เพื่อสร้างความคุ้นเคยกับประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ ขณะเดียวกันก็เป็นการเรียนรู้วัฒนธรรมของกลุ่มคนต่างๆ รวมถึงการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกันด้วย ทั้งนี้การท่องเที่ยวจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเข้าใจของคนทั้งโลกเข้าด้วยกันซึ่งจะนำไปสู่สันติสุขในการอยู่ร่วมกันทั้งปัจจุบันและอนาคต

ฉลองศรี พิมลสมพงษ์ (2542) ได้นิยามความหมายของ การท่องเที่ยว ว่าเป็นการเดินทางเพื่อความเพลิดเพลินและพักผ่อนหย่อนใจและเป็นการเดินทางที่มีเงื่อนไข 3 ประการคือ (1) เดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว (2) เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ (3)

เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ได้แต่ไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้ ทั้งนี้เหตุผลสำคัญของการท่องเที่ยวคือการไปศึกษาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาติอื่น

สมหมาย ชินนาค (2541) กล่าวว่า การเดินทางท่องเที่ยวของมนุษย์ในยุคเริ่มต้น ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากการเดินทางของเหล่ากองทัพทหารและพวกพ่อค้าตลอดจนตัวแทนของรัฐบาลในอดีตซึ่งมีความจำเป็นเพื่อติดต่อกันมากระหว่างรัฐบาลของตนกับอาณานิคมต่างๆ ที่อยู่ห่างกันออกไป ประกอบกับในระยะเริ่มแรกของสังคมมนุษย์เป็นกลุ่มชนที่ต้องร่อนเร่เพนजरเพื่อจาริกและแสวงหาสถานที่ที่เป็นแหล่งอาหารขณะเดียวกันก็เพื่อหลบหลีกภัยจากศัตรูต่างๆ หากวิเคราะห์ตามหลักจิตวิทยาซึ่งถือว่าธรรมชาติของมนุษย์เป็นผู้อยากรู้อยากเห็นและมักจะชอบความสนุกสนานและการผจญภัย ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาจึงทำให้มนุษย์อยากเดินทางไปยังที่ต่างๆ เพื่อตอบสนองต่อความอยากรู้อยากเห็นและความต้องการของตนเอง

ต่อมาการเดินทางท่องเที่ยวได้แพร่ขยายไปสู่กวีนิพนธ์ ศิลปิน นักปรัชญา ตลอดจนได้รับความนิยมไปสู่ประชาชนทั่วไป ทั้งนี้เพราะการเดินทางท่องเที่ยวดังกล่าวเป็นผลมาจากวัฒนธรรมการใช้เวลาว่างของคนในสังคม คือเมื่อว่างเว้นจากงานก็มักจะมีเวลาว่างเพื่อการพักผ่อนหรืออยากเปลี่ยนบรรยากาศเสมอๆ ซึ่ง ฉลองศรี พิมลสมพงศ์ (2542 : 5-6) ได้กล่าวสรุปในทิศทางเดียวกันว่า การท่องเที่ยวเป็นผลของวัฒนธรรมเวลาว่าง (Leisure Culture) ที่แบ่งการเล่นและการทำงานออกจากกันเนื่องจากการทำงานในระบบอุตสาหกรรมเกิดขึ้นในประเทศตะวันตกที่ถือคติเรื่องการหยุดในวันอาทิตย์เป็นหลัก ช่วงการทำงานจึงเป็นวันจันทร์ถึงวันศุกร์ ในช่วงที่หยุดหรือช่วงที่ว่างเว้นจากการทำงานคือเวลาที่สามารถใช้ท่องเที่ยวได้ นอกจากนี้แล้วในแต่ละปีจะมีการหยุดยาวในฤดูร้อนที่เรียกว่า “พักร้อน” ซึ่งยิ่งทำให้การท่องเที่ยว การพักผ่อน การซื้อของที่ระลึกตลอดจนการเดินทางไปในที่ไกลๆ เป็นไปได้มากขึ้น นอกจากนี้ยังมองว่าการท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผ่านไปสู่สถานภาพใหม่ที่เรียกว่า “พิธีกรรมแห่งการเปลี่ยนผ่าน” (Rites of Passage) (ฉลองศรี พิมลสมพงศ์, 2542) ซึ่งเป็นวงจรชีวิตของคนดังเช่น การโกนผมไฟแสดงถึงการผ่านจากวัยเด็กเล็กไปสู่เด็กโต ดังนั้นการเดินทางไปรู้ไปเห็นในที่อื่นจึงต้องหาหลักฐานมาบอกเรื่องราวแก่ผู้ที่อยู่เบื้องหลังที่ไม่ได้ไปสัมผัสด้วย ตรงนี้เองที่ “ของที่ระลึก” จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่เป็นหลักฐานแทนการผ่านพื้นที่ต่างๆ ของนักเดินทางเหล่านั้น

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับสินค้าที่ระลึกทางการท่องเที่ยว

ปัจจุบันการท่องเที่ยวได้รับความนิยมในกลุ่มคนแทบทุกกลุ่มขณะเดียวกันก็กลายมาเป็นอุตสาหกรรมที่สร้างรายได้ให้กับระบบเศรษฐกิจโลกอย่างต่อเนื่อง ผลพวงจากการเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่นๆ ตามมาอย่าง

มากมาย โดยเฉพาะธุรกิจขายของที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยวนอกจากจะสร้างรายได้ให้ผู้ประกอบการแล้วยังเป็นกิจกรรมที่ช่วยให้การเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวมีชีวิตชีวามากขึ้น

ม.ล.ศุภ ชุมสาย (2518) ได้กล่าวสรุปถึงกิจกรรมการบริโภคของนักท่องเที่ยวว่าประกอบไปด้วย 3 กิจกรรมหลักคือ 1) การเดินทาง 2) การพักผ่อน 3) การซื้อของที่ระลึกและบริการอื่นๆ

เสรี พงศ์พิศ (2536) ได้กล่าวสรุปเกี่ยวกับอุปสงค์การท่องเที่ยวไว้อย่างน่าสนใจว่า เป็นความต้องการของนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางไปใช้บริการซื้อสินค้ายังสถานที่ท่องเที่ยวหรือจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยว โดยการซื้อนั้นเป็นไปด้วยความเต็มใจที่จะจ่ายค่าสินค้าและบริการนั้น ขณะเดียวกันการเดินทางดังกล่าวจะต้องมีแรงจูงใจทางการท่องเที่ยว เช่น ความงามของสถานที่หรือความน่าสนใจทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ เป็นสิ่งกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวออกเดินทางท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความต้องการ

จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่า นักท่องเที่ยวนอกจากจะมีความสนใจสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ แล้วกิจกรรมอย่างหนึ่งที่มักจะควบคู่ไปกับการท่องเที่ยวก็คือการใช้จ่ายเงินไปกับการซื้อสินค้าที่ระลึกเสมอ แนวความคิดเกี่ยวกับการซื้อของที่ระลึกดังกล่าวสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกับ วัณนะ วัฒนาพันธุ์ (2544) ที่กล่าวสรุปไว้เกี่ยวกับการซื้อของที่ระลึกของนักท่องเที่ยวว่า “นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้าไปท่องเที่ยวยังบริเวณใด มักจะซื้อของที่ระลึกเก็บไว้หรือซื้อเพื่อนำไปฝากคนอื่นและขณะเดียวกันก็จะนำประสบการณ์ที่ประทับใจเหล่านั้นถ่ายทอดให้คนอื่นได้รับรู้ถึงความสนุก ตื่นเต้น เกี่ยวกับการได้เลือกซื้อสินค้าที่ระลึกชิ้นนั้นมา”

จากแนวคิดเรื่องสินค้าที่ระลึกดังที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นถึงกิจกรรมที่กระทำการทางการท่องเที่ยวอันได้แก่การซื้อ ของที่ระลึก ต่างๆ ทั้งนี้ สมหมาย ชินนาค (2541:85-87) ได้กล่าวสรุปถึงคุณสมบัติบางประการของสินค้าที่ระลึกไว้อย่างน่าสนใจซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1) เป็นสิ่งของที่ทำได้ด้วยมือเป็นส่วนใหญ่มักมีความละเอียดปราณีต ทรงคุณค่าโดยเฉพาะถ้าเป็นการลอกเลียนแบบศิลปะดั้งเดิมจะต้องทำให้คล้ายคลึงและทรงคุณค่าใกล้เคียงของเดิมที่สุด

2) เป็นของท้องถิ่นและถ้าเป็นไปได้จะต้องใช้คนมานั่งสาริดทำให้ดูกันสดๆ

3) รูปแบบสินค้ามักจะมีลักษณะเฉพาะตัวคือเป็นของที่มาจากธรรมชาติมีลักษณะรูปร่างที่เป็นเอกลักษณ์

4) ถ้าเป็นงานที่ผลิตจากมือจะต้องรับประกันว่าเป็นงานที่ทำได้ด้วยฝีมือจริงๆ ดังที่สังเกตว่า

นอกจากนั้นยังกล่าวอีกว่า ความต้องการของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการบริโภคสินค้าที่ระลึก ปัจจัยด้านราคาก็มีส่วนสำคัญต่อการตัดสินใจซื้อ ในเชิงเศรษฐศาสตร์จะพบว่าโดยปกติแรงจูงใจเกี่ยวกับราคาของสินค้านั้นมีผลต่ออุปสงค์ของนักท่องเที่ยว กล่าวคือระดับราคาที่สูงจะส่งผลกระทบต่อ

ด้านลบต่อความต้องการซื้อและในทางตรงกันข้ามราคาที่ไม่สูงหรือราคาถูกจะกระตุ้นให้เกิดอุปสงค์มากขึ้น

3. ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

Spencer, (1979) ได้อธิบายแนวคิดที่ว่าสังคมย่อมมีการผันแปรเป็นวัฏจักรที่ต่อเนื่องกันจากความก้าวหน้าสู่การล่มสลายและฟื้นฟูกันใหม่เป็นเช่นนี้สลับกันไปและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีลักษณะเป็นวัฏจักร ตั้งแต่ความเจริญงอกงามสู่ความล่มสลาย และกลับเข้าสู่ความเจริญงอกงามอีกครั้งหนึ่งคล้ายกับการแกว่งของลูกตุ้มนาฬิกาที่ไปข้างหน้าและถอยกลับ ทั้งนี้สังคมจะมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ระหว่างลักษณะทางจิตใจ 3 ประเภทคือ ลักษณะความรู้สึกลึกซึ้งคิด ลักษณะความคิด และลักษณะทางอุดมการณ์ อาทิ สังคมที่มีลักษณะของการถูกรอบงำด้วยความรู้สึกสำนึก จะพยายามแสวงหาทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพความจริง ส่วนสังคมที่ถูกรอบงำด้วยลักษณะทางความคิดจะพยายามแสวงหาความจริงและสังคมที่ถูกรอบงำด้วยลักษณะอุดมการณ์จะมีลักษณะความพยายามที่จะก่อให้เกิดดุลยภาพระหว่างความรู้สึกสำนึกและความคิดทั้งนี้โดยมีระบบต่างๆ ของสังคมจะเป็นเครื่องผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวซึ่งลักษณะของการเปลี่ยนแปลงนั้นจะมีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงในลักษณะสูงสุดและเสื่อมลง ดังเช่น หากสังคมมีลักษณะความรู้สึกลึกซึ้งจะถูกผลักดันให้อยู่ในลักษณะมีความรู้สึกสำนึกมากที่สุด จนกลายเป็นพื้นฐานของความเสื่อมสลายของตนเองเพราะเมื่อถูกผลักดันให้รู้สึกสำนึกมากที่สุดผู้คนจะหันไปหาลักษณะทางความคิดแต่เมื่อลักษณะทางความคิดขั้นสูงสุดก็就会被ผลักดันสู่ลักษณะอุดมการณ์ซึ่งจะดำเนินในลักษณะเช่นนี้เรื่อยไปจนเป็นวัฏจักรที่จะดำเนินกลับไปกลับมาในทางเดิมอยู่เสมอ

สเตียร์ โกลเซศ (2515) สรุปไว้ว่า ถ้ามนุษย์ไม่มีวัฒนธรรมอันทำให้วิถีชีวิตพ้นจากสภาพเป็นอย่างสัตว์มนุษย์จะเอาตัวรอดและสืบเผ่าพันธุ์เหลือมาจนถึงทุกวันนี้ไม่ได้แต่มนุษย์มีวัฒนธรรมเพราะลักษณะพิเศษ 3 ประการนี้

1. มนุษย์รู้จักคิดพิเศษกว่าสัตว์อื่นสามารถใช้ปัญญาคิดค้นรู้เหตุรู้ผลจนสามารถคิดสร้างสิ่งต่างๆ ขึ้นได้
2. มนุษย์รู้จักใช้สิ่งอื่นแทนมือคนสัตว์อื่นบางชนิดแม้จะรู้จักใช้ได้บ้างแต่ก็เป็นสิ่งที่ตนเองตามธรรมชาติ
3. มนุษย์รู้จักพูด เพื่อถ่ายทอดความรู้และความรู้สึกแก่กันได้

อีกส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกัน คือ ผลของใจ ความคิด ความรู้สึก และความเชื่อ จะเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมแต่เราจะรู้เรื่องของใจโดยตรงไม่ได้เพราะใจเป็นนามธรรมต้องแสดงออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมจึงจะศึกษาได้สิ่งที่ใจแสดงออกให้เห็นคือ

1. พฤติกรรมสังคม (Social Behavior) ได้แก่ กิริยาอาการและท่าทีที่มนุษย์ในสังคมแสดงออกเป็นนิสัยความเคยชินวาทะและท่าทางเมื่อพูด
2. กิจกรรม (Activity) คือความไม่อยู่นิ่งในอันที่จะประกอบการทำงาน การเล่นหรือการกระทำใดๆ
3. ผลเกิดจากกิจกรรมอันเป็นผลิตรกรรมของมนุษย์เช่นบ้านเรือนเครื่องใช้ไม่สอยหัตถกรรมท้องถิ่นต่างๆ
4. มนุษย์เกิดมาจะมีวัฒนธรรมเป็นของตนเองไม่มีใครที่ไม่มีวัฒนธรรมเพราะวัฒนธรรมเป็นส่วนสำคัญที่หล่อหลอมจิตใจให้สามารถดำรงอยู่ตามรูปวิถีชีวิตของคนในวัฒนธรรมนั้นๆ

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2538) ได้ให้แนวคิดไว้ว่าที่ผ่านมาแนวทางการพัฒนาให้ความสำคัญเพียงทางด้านกายภาพขาดมิติทางวัฒนธรรม การพัฒนากระแสหลักแม่ที่จะอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมแต่ก็เป็นวัฒนธรรมแบบปัจเจกชนนิยม บริโภคนิยม วัฒนธรรมการมองแบบกลไกและแยกส่วนและวัฒนธรรมที่มองเห็นเงินเป็นพระเจ้า สังคมสามารถที่จะเลือกแนวทางการพัฒนาที่วางอยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมที่มีพลังก้าวหน้าและเคลื่อนไหวอย่างมีชีวิตได้อย่างไรจึงจะสามารถปรับตัวให้ทันกับสถานการณ์ของโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วแนวทางการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมสากลแบบไร้พรมแดนจะสามารถตามทันโลกได้ การให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมแบบปัจเจกชนนิยม เสรีนิยมและบริโภคนิยมมีส่วนทำให้เกิดความคิดในการขายศิลปวัฒนธรรม ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นความต้องการพัฒนาบนพื้นฐานของวัฒนธรรมท้องถิ่นและโดยการพึ่งตนเองเพื่อความสมานฉันท์ในสังคมและประชาชาติทำให้ยึดมั่นอยู่ในความเป็นชุมชนและมโนธรรมของการยังชีพตามหลักวิถีชีวิตที่เน้นองค์รวม การเคารพอุดมคติและธรรมชาติ

มิติวัฒนธรรมทั้งสองด้านกำลังอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญหน้ากันเพราะด้านแรกมีลักษณะครอบงำซึ่งเกิดจากการที่ระบบทุนนิยมซึ่งของไทยเป็นแบบเปิดทำให้เกิดการไหลบ่าเข้ามาของวัฒนธรรมทุนนิยมในทิศทางเดียวผ่านทางสื่อสมัยใหม่อีกทั้งประเทศไทยยังคงมีการรวมศูนย์อำนาจค่อนข้างมากสังคมจึงไม่มีทางเลือกมากนัก ในขณะที่ยังอีกด้านหนึ่ง คือความพยายามอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมซึ่งถือเป็นคุณธรรมและมีลักษณะ อุดมคติ ต้องตกอยู่ในสภาพตั้งรับต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงในโลก กระแสความคิดในมิติทางวัฒนธรรมทั้งสองด้านไม่ได้สะท้อนเงื่อนไขและบริบทของ 2 สังคมที่เป็นจริงเพราะมองวัฒนธรรมในขณะที่หยุดนิ่งไว้ชีวิตขณะที่สังคมไทยนั้นกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจนเกิดความสับสนในกระบวนการที่หลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น

ดังนั้นการพัฒนาจึงไม่เพียงแต่ต้องการมิติทางวัฒนธรรมเท่านั้น หากแต่ต้องการวัฒนธรรมที่สร้างสรรค์และเคลื่อนไหวอีกด้วย

วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของวิถีคิด คุณค่า และอุดมการณ์ของสังคม ที่มนุษย์สร้างสรรค์และสะสมขึ้นมา ในความพยายามที่จะแสดงออกถึงจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์และการปรับตัวกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและธรรมชาติภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกัน วัฒนธรรมประกอบด้วยระบบใหญ่ 3 ระบบ ซ้อนรวมกันอยู่อย่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยง

ระบบแรก คือ ระบบคุณค่า หมายถึง คีลธรรมของส่วนรวมและจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ที่สร้างสรรค์แสดงออกในรูปของจักรวาลความคิดที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรมชาติ อุดมการณ์ และความยั่งยืนของสังคมและธรรมชาติ

ระบบที่สอง คือ ระบบภูมิปัญญา ซึ่งครอบคลุมวิถีคิดของสังคม โดยเฉพาะการจัดการกับความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อมปรากฏให้เห็นในรูปของกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่และการถ่ายทอดความรู้ผ่านทางองค์กรทางสังคมในห้องถิ่นเพื่อปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อม

ระบบที่สาม คือ ระบบอุดมการณ์อำนาจหมายถึง ศักดิ์ศรีและสิทธิของความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นสิทธิตามธรรมชาติที่จะเสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้กับคนในชุมชนหรือสังคมท้องถิ่นเพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่ และถ่ายทอดภูมิปัญญาในการพัฒนาสังคมให้เป็นไปตามหลักที่เคารพความเป็นมนุษย์ ความเป็นธรรม และความยั่งยืนของธรรมชาติ

นิยพรรณ (ผลวัฒนธรรม) วรรณศิริ (2540) อธิบายไว้ว่าวัฒนธรรมเป็นระบบพฤติกรรมที่มนุษย์คิดสร้างขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์เป็นเบื้องต้น ลักษณะของวัฒนธรรมจึงไม่ใช่ลักษณะที่คงที่และตายตัววัฒนธรรมเป็นผลผลิตของระบบความคิดของมนุษย์ (Cognitive Systems) ซึ่งเป็นระบบทางชีวภาพ (Biological Systems) เพราะระบบความคิดเกิดมาจากระบบสมอง ระบบประสาทและระบบจิตใจของมนุษย์รวมกันแบ่งได้ดังนี้

1. วัฒนธรรมสามารถเปลี่ยนแปลงได้ไม่ใช่สิ่งที่คงที่ตายตัว วัฒนธรรมเป็นผลผลิตของระบบความคิดและแสดงออกมาทางพฤติกรรม อันได้แก่ การกระทำในแง่ของการสร้างวัตถุ (ผลิตสิ่งของ) และระบบต่างๆ ทางสังคมกฎการคิดของมนุษย์ก็คือความคิดไม่คงที่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ
2. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บุคคลได้มาด้วยการเรียนรู้วัฒนธรรมไม่ใช่เรื่องของชีวภาพแต่เพียงอย่างเดียวเป็นสิ่งที่มีสมาชิกในสังคมเรียนรู้มาจากสมาชิกรุ่นก่อนที่สั่งสอนสืบทอดกันมา ไม่ใช่สืบทอดมาจากยีนส์แต่กำเนิดแต่จะเรียนรู้ประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคมตามครรลองของชีวิตให้เหมือนกับคนอื่นๆ ของสังคม

3. วัฒนธรรมเป็นสมบัติของสวนรวมบุคคลต้องเรียนรู้ที่จะประพฤติปฏิบัติให้เป็นที่ยอมรับของผู้อื่นจึงจะอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดีคนเราอยากให้ตนเองเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นเสมอเพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ไม่สามารถอยู่ชีพอยู่ได้ตามลำพัง

สุวิทย์ รุ่งวิสัย (2532) สรุปไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมอีกประการหนึ่ง เกิดขึ้นจากการไหลบ่าของวัฒนธรรมต่างชาติโดยคนส่วนมากในสังคมของตนยอมรับประพฤติปฏิบัติด้วยความพอใจหรือถูกบังคับกรณีแพ้สงคราม การเปลี่ยนแปลงในด้านวัฒนธรรมซึ่งเกิดจากการไหลบ่าของวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งไปสู่สังคมหนึ่งหากมีการคมนาคมสะดวกอัตราการเปลี่ยนแปลงก็เป็นไปอย่างรวดเร็ว เช่น การแต่งตัว และการเล่นกีฬา ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่รูปแบบ และมีอัตราการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วก่อให้เกิดปัญหาสังคมขึ้นได้ เช่น การเกิดความกล้าทางวัฒนธรรม (Culture Lag) ซึ่งหมายถึง ความก้าวหน้าที่ไม่สมดุลกันระหว่างเครื่องมือเครื่องใช้ และความพร้อมที่จะใช้สิ่งเหล่านั้นของคนที่อยู่สังคมเดียวกันในภาวะการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมยังมีอัตราการเปลี่ยนแปลงเร็วเท่าใดการควบคุมทางสังคมก็จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามไปเร็วเท่านั้น สังคมไทยเคยยึดมั่นเคารพเชื่อถือตัวบุคคลแต่เดิมมากก็ต้องเปลี่ยนแปลงการควบคุมในลักษณะยึดถือกตিকা คือหลักการมากกว่าตัวบุคคล

Spencer (1979:469) อธิบายว่า วัฒนธรรมไม่ได้เกี่ยวข้องกับเฉพาะบทบาท และประเพณีแต่ยังมีระบบที่นักสังคมวิทยาใช้เหตุผลชี้แจงที่แคบไปกว่านั้น โดยมีความคิดในด้านการปฏิบัติของวัฒนธรรมประเพณีและด้านความคิด ซึ่งนำไปสู่การปฏิบัติ ตามความเชื่อของ Talcott Parsons ที่เชื่อว่าวัฒนธรรมหนึ่งๆ คือการยอมรับในการมองโลกของคนๆ หนึ่งเหมือนกับเป็นสมาชิกคนหนึ่งในสังคมนั้นๆ กล่าวคือ ระบบของความคิดหรือสัญลักษณ์ทำให้สมาชิกสามารถเข้าใจความหมายของโลกเป็นแบบอย่างเฉพาะสังคมคือเป็นพื้นฐาน นอกจากนี้ยังได้แบ่งแยกระหว่างวัฒนธรรมและระบบสังคม หรือบทบาทและการปฏิบัติอย่างแท้จริงซึ่งมีอยู่ระหว่างในสมาชิกของกลุ่มสังคม กล่าวได้ว่าระบบสังคมคือบุคคลที่ทำงานระบบวัฒนธรรมคือการระดมความคิดจะเห็นว่ามีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นอยู่ระหว่าง 2 ระบบนี้คือระบบควบคุมวัฒนธรรมและการวางระบบสังคมจากความสัมพันธ์และการจัดการของคนคนนั้นคือถูกจัดทำโดยค่านิยมและความคิดโดยทั่วไปของทุกคนร่วมกัน

วิรัช วิรัชชนาวรรณ (2532) ได้สรุปไว้ว่า ชุมชนใดจะเปลี่ยนแปลงหรือไม่เพียงใดนั้นจะขึ้นอยู่กับพลัง 2 ประการที่เคยต่อสู้ตั้งร้งกันอยู่เสมอ คือ

พลังประการที่หนึ่ง แบ่งได้ดังนี้

1. ความคิดริเริ่ม สิ่งประดิษฐ์ใหม่ (Innovation) ได้แก่ การรู้จักประดิษฐ์คิดค้นเริ่มทดลอง และหาวิธีการใหม่ๆ อยู่เสมอของมนุษย์ เช่น การคิดค้นข้าวพันธุ์ใหม่ ชุมชนใดที่มีการประดิษฐ์คิดค้นริเริ่มสร้างสิ่งใหม่ๆ ชุมชนนั้นก็เกิดการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว
2. ความขัดแย้ง (Conflict) เมื่อมีการริเริ่มประดิษฐ์สิ่งใหม่ออกมา สิ่งที่ประดิษฐ์นี้จะเป็นพลังให้ประชาชนในสังคมมองเห็นเป็นความแปลกใหม่ซึ่งแตกต่างไปจากทฤษฎีความรู้สึคนึกคิดและสภาพแบบใหม่อันจะก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่เห็นด้วยกับฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย หรือฝ่ายที่สนับสนุน กับฝ่ายที่คัดค้านความขัดแย้งนี้เป็นสิ่งที่ธรรมดาที่จะเกิดขึ้นในชุมชนทุกชุมชน ความขัดแย้งนี้มีทั้งในระดับธรรมดาที่ขัดแย้งขั้นรุนแรง (Violent Conflict) ในขั้นรุนแรงนี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วฉับพลัน
3. การแข่งขัน (Competition) เป็นพลังที่ขัดแย้งกับเทคนิควิธีการแบบเก่าชุมชนที่มีการแข่งขันกันมากก็จะเปลี่ยนแปลงได้เร็ว
4. การผสมผสานกลมกลืน (Assimilation) เป็นพลังที่อยู่ในระดับอ่อน คือ เมื่อมีแนวคิดใหม่เข้ามาเกิดการขัดแย้ง และการแข่งขันขึ้น ในที่สุดก็เกิดการปรับปรุงผสมผสานกลมกลืนขึ้น
5. ความร่วมมือ (Cooperation) ถือเป็นพลังขั้นสุดท้าย เมื่อทุกฝ่ายร่วมมือกันก็จะเกิดสิ่งใหม่ตามมา ในขั้นนี้การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นจากความร่วมมือร่วมแรงกัน

พลังประการที่สอง คือ พลังที่ต่อสู้เพื่อคงอยู่ พยายามรักษาสถานภาพเดิมไม่ยอมให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (Social Force against Change) พลังนี้ได้แก่

1. การอบรมสั่งสอนทางสังคม (Socialization) เป็นพลังที่ชุมชนในระบบเดิมที่อบรมสั่งสอนให้ประชาชนชุมชนเห็นดีเห็นงามยึดถือปฏิบัติและรักษาสถานภาพเดิมของขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม หรือวัฒนธรรมให้คงอยู่และสืบทอดต่อไป
2. การควบคุมทางสังคม (Social Control) เป็นมาตรการที่ชุมชนรุ่นเก่าสร้างและสั่งสมไว้ ถ้าหากผู้ใดฝ่าฝืนยอมถูกลงโทษมากน้อยตามตัวบทกฎหมาย ตามจารีตประเพณี หรือความเชื่อเป็นต้น

พลังทั้งสองประการนี้ คือ พลังที่ต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงและพลังที่ต่อสู้เพื่อการคงอยู่ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจะต่อสู้กันอยู่ตลอดเวลาเมื่อใดพลังที่ต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงมีมากกว่าบทบาทของประชาชนและสถาบันใดๆ ในชุมชนก็จะเปลี่ยนแปลงไปบทบาทใหม่ก็จะปรากฏขึ้นอันแสดงถึงเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน

นิยพรรณ (ผลวัณณะ) วรรณศิริ(2540) ได้อธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งสำคัญต่อลักษณะทางวัฒนธรรมของมนุษย์ถ้าปราศจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมแล้ววัฒนธรรมก็ไม่

สามารถพัฒนาขึ้นมาได้ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมส่วนใหญ่จึงนำไปสู่ความเจริญทางวัฒนธรรม โดยสามารถแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภทคือ ประเภทที่มองเห็นได้เป็นรูปร่างตัวคน เรียกว่าวัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) เช่น ข้าวของเครื่องใช้ ส่วนวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในสังคมแต่หยาบจับต้องไม่ได้ ไม่มีรูปร่างตัวคน เรียกว่าวัฒนธรรมทางจิตใจหรือวัฒนธรรมนามธรรม (Non-material Culture) เช่น กฎเกณฑ์ทางสังคม ระเบียบแบบแผนพิธีกรรม เป็นต้น

วัฒนธรรมทั้งสองประเภทมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ แต่การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมทั้งสองมีอัตราที่ไม่เท่ากัน การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุย่อมเกิดได้เร็วกว่าด้านจิตใจและความรู้สึก ประเทศไทยมีความเจริญทางด้านวัตถุมากขึ้นเท่าใด ช่องว่างระหว่างชนชั้นยิ่งห่างขึ้นไปอีก ที่สังคมไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างระส่ำระสายและมีความยากจนลงทุกวันเป็นผลมาจากการพัฒนาทางด้านวัตถุก่อนจิตใจทำให้จิตใจของคนตามไม่ทันขาดการยับยั้งชั่งใจบางครั้งตัดสินใจผิดพลาด เนื่องจากการวิวัฒนาการใช้วัตถุอย่างผิดๆ จนทำให้เกิดการหยุดหันมาคิดและนี่ถึงความสำคัญของการพัฒนาทางจิตใจที่เป็นพื้นฐานของคนขึ้นมา ก่อนโดยใช้วัฒนธรรมที่มีมาแต่ดั้งเดิมเป็นพื้นฐานในการเกิดแนวคิดและวิธีปฏิบัติ โดยอธิบายสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ได้ดังนี้

1. เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมซึ่งจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมโดยตรง เช่น การเปลี่ยนแปลงทางภูมิประเทศและภูมิอากาศ ทางสังคม และการเมือง เป็นต้น
2. การเบียดเบียนในความเข้าใจจากจำเป็นเรื่องปกติของมนุษย์ที่เกิดขึ้นได้เสมอกับทุกคนในสังคม โดยเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองไม่มีใคร หรือสิ่งใดมาบังการ
3. การอพยพโยกย้ายถิ่น ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยอย่างถาวรด้วยสาเหตุการแต่งงานกับต่างสังคม การประกอบอาชีพ เป็นต้น
4. การติดต่อกับคนต่างสังคมแล้วรับเอาแนวความคิดใหม่ๆ และพฤติกรรมใหม่ๆ มาใช้ เช่น การค้าขายกับคนต่างสังคม เป็นต้น

สุเทพ สุนทรเกสัช (2515) ให้แนวคิดว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอาจเกิดจากตัวการหรือพลังต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนนั่นเอง หรืออาจจะเกิดมาจากการติดต่อระหว่างวัฒนธรรม Hammond ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคมที่จะทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ ว่าพื้นฐานเบื้องต้นที่สำคัญคือความเชื่อของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งต่างๆ ซึ่งจะนำไปทราบดีถึงความต้องการของมนุษย์ ความเชื่อจะทำให้เกิดการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมแวดล้อมจะเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในที่สุด โดยความหลากหลายของระดับการรับการเปลี่ยนแปลงของระบบสังคมไม่ว่า

จะเป็นสังคมสมัยใหม่หรือสังคมประเพณีในท้ายที่สุดระดับของการยอมรับการเปลี่ยนแปลงจะมีรูปแบบที่จำแนกได้ 5 ขั้นตอนคือ

1. การยอมรับการเปลี่ยนแปลงในขั้นเริ่มต้น เป็นการยอมรับในรูปแบบใหม่โดยสิ้นเชิง ทั้งความคิดและการกระทำ
2. การยอมรับการเปลี่ยนแปลงในขั้นตอนต่อมา มีความสนใจที่จะเข้าร่วมในระบบสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก
3. เป็นการที่คนส่วนใหญ่ในสังคมที่จะปรับตัว ให้เข้ากับความคิดใหม่ๆ โดยคิดพิจารณาอย่างรอบคอบ
4. การยอมรับการเปลี่ยนแปลงทีหลัง โดยจะยอมรับด้วยเหตุผลอันเกิดจากความกดดันของสังคมและความจำเป็นทางเศรษฐกิจ
5. การปรับตัวขั้นสุดท้าย เนื่องจากยังสงสัยในตัวแทนการเปลี่ยนแปลงนั้นอยู่ ประกอบกับเกิดขึ้นอยู่กับค่านิยมเดิม จึงยอมรับการเปลี่ยนแปลงได้ช้าที่สุด

จารุวรรณ พรมวัง (2536) ได้อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ในวิถีชีวิตสังคมมนุษย์ เช่น แบบแผนพฤติกรรมหรือวัฒนธรรม กลายเป็นรูปแบบใหม่ขึ้นมาเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระดับสถาบันหรือโครงสร้างของสังคมซึ่งอาจจะเป็นทั้งการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุหรือแบบแผนพฤติกรรมที่มีใช้วัตถุแต่อัตราการเปลี่ยนแปลงประเภทดังกล่าวอาจจะไม่เท่ากัน โดยทั่วไปการเปลี่ยนแปลงทางด้านที่มีใช้วัตถุจะเปลี่ยนแปลงช้ากว่าและก็จะออกมาหลายรูปแบบ เช่น การวิวัฒนาการของการติดต่อหรือการปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมเป็นต้น โดยการเปลี่ยนแปลงนี้อาจจะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบวัฒนธรรมเดิมหรือต่อยอดให้มีการเสริมสร้างเอกลักษณ์ของตนไว้

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นทุกยุคทุกสมัยและทุกสังคม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงอาจเป็นได้ทั้งการเปลี่ยนแปลงทางด้านความสัมพันธ์ของมนุษย์หรือกลุ่มคน ด้านโครงสร้างหน้าที่ที่อาจเกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งอาจจะเป็นเรื่องเล็กหรือใหญ่ก็ได้ ทั้งนี้เหตุของการเปลี่ยนแปลงนั้นประกอบด้วยสาเหตุจากภายในสังคม เช่นการนำเอาความคิดใหม่ทางเศรษฐกิจอุดมการณ์หรือลัทธิการเมืองใหม่เข้ามาในสังคมโดยมีปัจจัยที่มีอิทธิพลเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ปัจจัยทางนิเวศวิทยาอันได้แก่สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ประชากร ปัจจัยจากการสร้างสิ่งใหม่หรือการค้นพบซึ่งเป็นเรื่องของความจำเป็น ความสามารถในการคิดและจารีตประเพณี ปัจจัยจากระบบเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น การใช้เครื่องจักรในการทำงาน อันส่งผลต่อการทำงานนอกบ้าน

ของสตรี และปัจจัยอื่นเนื่องจากการขัดแย้งและแข่งขัน ก่อให้เกิดการประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ ให้ดีขึ้น และแข่งขันในลักษณะของการประกอบธุรกิจ

กล่าวโดยสรุปว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่เป็นไปโดยไม่รู้ตัวและอาจไม่ได้ตั้งใจ เป็นกระบวนการที่พฤติกรรมของคนถูกเปลี่ยนแปลงไปที่ละน้อยๆ โดยเริ่มที่จิตใจก่อน แล้วจึงเปลี่ยนที่พฤติกรรมแสดงออกต่อมาก็จะเปลี่ยนบุคลิกภาพของคนในสังคมทั้งหมด โดยมีวัตถุประสงค์ที่ได้รับการพัฒนาจากเทคโนโลยีที่มีการเปลี่ยนแปลงในยุคของการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมที่มีความเจริญไม่มีขีดจำกัดเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและวัฒนธรรมจากที่หนึ่งอาจจะแตกต่างกับอีกที่หนึ่งในประเด็นชาติพันธุ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งทำให้เกิดการพัฒนาวัฒนธรรมแต่ก็มีบางอย่างที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีนี้แม้แต่ในสังคมที่มีสภาพภูมิศาสตร์ที่คล้ายกันมีชาติพันธุ์เดียวกันใช้ภาษาลักษณะเดียวกันมีทักษะทางเทคโนโลยีคล้ายกันยังมีความแตกต่างในแง่วัฒนธรรม วัฒนธรรมมีความอิสระในการพัฒนาไปหลายๆ ทิศทางและจากการศึกษาแนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นจะสามารถอธิบายว่าทำไมวัฒนธรรมบางอย่างจึงเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว หรือ บางอย่างเปลี่ยนแปลงช้า และเชื่อว่าวิวัฒนาการน่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในทางสะสมพอกพูนและวิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นในอัตราที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับช่วงเวลาและปัจจัยเงื่อนไขอื่นๆ และในระยะขนาดของการเปลี่ยนแปลงลักษณะของวิวัฒนาการจะเป็นลักษณะของการลดขั้นความเจริญชั่วคราวและหลังจากนั้นก็ขึ้นถึงจุดสุดยอดและมีลักษณะวนเวียนกันไปคือเจริญขึ้นและลดลงแล้วเจริญขึ้นอีกและยังส่งผลถึงความพยายามในการที่จะปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอันเป็นผลเนื่องมาจากการประดิษฐ์คิดค้นเทคโนโลยีที่ทันสมัยต่างๆ การแพร่กระจายของวัฒนธรรมและการพัฒนาเพื่อการดำรงอยู่ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้สามารถนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงกระบวนการกลายเป็นสินค้าของหัตถกรรมท้องถิ่นในภาวะการณ์ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปของชุมชนในแต่ละยุคสมัยภายใต้เงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน

4. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและการถ่ายทอด

4.1 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

เสรี พงศ์พิศ (2536) ให้แนวคิดไว้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นฐานความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันทั้งทางตรงและทางอ้อมและมีการสะสมสืบทอดต่อกันเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการคิดเองทำเองโดยสติปัญญาและอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ในการแก้ปัญหาเพื่อการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างเหมาะสมซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้อาจอยู่ในลักษณะนามธรรมเช่นโลกทัศน์ปรัชญาต่างๆ หรือรูปธรรมเช่น งานอาชีพ ศิลปกรรมต่างๆ ทั้งนี้ภูมิปัญญาจะสะท้อนถึง

ความสัมพันธ์ใน 3 ลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต อันได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างงานกับคน และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติ

สุจารี จันทรสขุ (2534) ได้ให้ความหมายคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า การที่ชาวบ้านสามารถรักษาหมู่บ้านคงสภาพท้องถิ่นไว้ได้สืบมาช้านานจนถึงทุกวันนี้เพราะว่า ชาวบ้านมีการแสวงหาทางออกการตอบสนองที่ท้าทายมีการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมตามกาลเวลา และสภาพแวดล้อมรอบตัวอยู่ตลอดเวลาวิธีการปฏิบัติซึ่งชาวบ้านได้มาจากประสบการณ์แนวทางแก้ไขในแต่ละเรื่องแต่ละสถานการณ์แต่ละสภาพแวดล้อมซึ่งมีเงื่อนไขปัจจัยเฉพาะแตกต่างกันไปนั้นอาจเรียกโดยสรุปว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงไม่ได้หมายถึงว่า จะต้องย้อนกลับไปสู่อุดมคติ แต่หมายถึงการที่ก้าวไปข้างหน้าด้วยการปรับเปลี่ยนแปลงที่อยู่บนฐานเดิมในลักษณะเป็นธรรมชาติที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ต่อกันมามิได้ขาดคั้งนั้นการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ควรมองที่ตัวบุคคลหรือกิจกรรมแต่ควรมองที่ระบบความคิดของชาวบ้านการสั่งสมความรู้ ศักยภาพสังคม สภาพแวดล้อมว่ามีปัจจัยมีเหตุผลและที่สำคัญการสืบทอดและการเรียนรู้เกิดอย่างไรซึ่งการศึกษาควรจะไปจัดการระบบการถ่ายทอดของชาวบ้านให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น

ประเวศ วะสี (2536) ได้อธิบายถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นดังนี้

1. มีความจำเพาะกับท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่สะสมมาจากประสบการณ์ ความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่งจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องราวของท้องถิ่น
2. มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง หมายถึงมีความเชื่อมโยงระหว่างกาย ใจ และสิ่งแวดล้อม ที่เชื่อมสัมพันธ์ทั้งนามธรรมและรูปธรรม เพื่ออัตถประโยชน์สูงสุด
3. มีความมุ่งเน้นการให้ความสำคัญกับจริยธรรมมากกว่าวัตถุด้วยว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นวิวัฒนาการเป็นรากฐานไม่ใช้วิทยาศาสตร์ทั้งยังให้ความสำคัญกับผู้อาวุโส ให้การเคารพผู้อาวุโสคือการให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ด้วยเชื่อว่าผู้สูงอายุมีประสบการณ์มากกว่านั่นเอง

เสรี พงศ์พิศ (2536) กล่าวว่า สติปัญญาและการสั่งสมประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพได้เกิดการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วยวิธีการต่างๆ ที่แตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยอาศัยศรัทธาความเชื่อทางศาสนาความเคารพในบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานของการถ่ายทอดเรียนรู้ ซึ่งอาจอยู่ในลักษณะที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น แทรกสอดคำพูด คำคม วลีต่างๆ หรือเป็นลายลักษณ์อักษรจากการจารึกต่างๆ โดยเฉพาะปัจจุบันยุคของเทคโนโลยีสมัยใหม่ก็เอื้อประโยชน์ในการเลือกวิธีการถ่ายทอดทางภูมิปัญญามากขึ้น ขณะเดียวกันช่วงของวัย

และการถ่ายทอดทางภูมิปัญญาก็มีความสำคัญ เช่น การถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็กที่มีความสนใจสั้น และสนใจเฉพาะสิ่งใกล้ตัวนั้นวิธีการต้องง่ายไม่ซับซ้อนสนุกสนานดึงดูดใจส่วนใหญ่โลกทัศน์ และประสบการณ์กว้างขวางขึ้นการถ่ายทอดสามารถกระทำได้หลากหลายและเพิ่มความซับซ้อนได้ตามแต่ศักยภาพของการเชื่อมโยงเรียนรู้ของบุคคล และนอกจากการถ่ายทอดภูมิปัญญาแล้วจะต้องมีการขัดเกลาทางสังคมเพื่อปลูกฝังให้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญา

ดั่งที่ สุพัตรา สุภาพ (2533) ได้กล่าวถึงการขัดเกลาทางสังคมว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่บุคคลจำเป็นต้องได้รับโดยสถาบันที่ทำหน้าที่พื้นฐานสถาบันแรกคือ ครอบครัว ซึ่งจะถ่ายทอดและหล่อหลอมค่านิยมความเชื่อวัฒนธรรมต่างๆ แก่สมาชิกในครอบครัวเพื่อให้เกิดความตระหนักและอยู่ในครอบครัวอย่างเหมาะสมเกิดความประทับใจ การยอมรับในคุณค่าและการปฏิบัติตามแบบแผน ทั้งนี้สามารถจัดลำดับขั้นตอนของกระบวนการขัดเกลาได้ดังนี้

ขั้นแรก ทารกซึ่งเป็นพวกที่เข้าข้างตนเองไม่รู้ความเป็นไปของโลกและความแตกต่างของสิ่งแวดล้อมกับตนเอง

ขั้นที่สอง เริ่มมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลอื่นโดยเฉพาะสมาชิกในครอบครัว

ขั้นที่สาม ค่อยๆ เรียนรู้ความคิดของผู้อื่นและเรียนรู้ที่จะปรับพฤติกรรมของตนตามที่คาดหวังไว้และเรียนรู้บทบาทผู้อื่น

ขั้นที่ดี เรียนรู้บรรทัดฐานของสังคมอย่างเป็นทางการจากกลุ่มเพื่อน และได้รับอิทธิพลจากองค์กรทางสังคม ที่ให้ความรู้อย่างเป็นทางการ เช่น โรงเรียน

ขั้นที่ห้า บุคคลจะต้องเติบโตโดยผ่านการขัดเกลาทางอ้อมเช่นการเรียนรู้รับสัมผัสลักษณะต่างๆ ของวัฒนธรรมโดยผ่านสื่อมวลชนต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ ฯลฯ ทำให้บุคคลได้รับการเรียนรู้มากขึ้น ตามแนวทางที่สังคมกำหนด และทำให้สาระสำคัญทางวัฒนธรรมฝังลึกอยู่ในบุคคลนั้น

ขั้นตอนสุดท้าย เมื่อบุคคลถูกอบรมขัดเกลาบุคคลนั้นจะถ่ายทอดวัฒนธรรมนั้นให้แก่อนุชนรุ่นหลัง การขัดเกลาทางสังคมจึงมีอยู่ไม่ขาดสาย จากช่วงอายุหนึ่งไปยังอีกช่วงอายุหนึ่ง

ด้วยเหตุที่การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของบุคคลการขัดเกลาในแต่ละช่วงวัยของชีวิตจึงมีผลต่อวิถีชีวิตของบุคคล โดยเฉพาะการเลือกในการจะดำเนินชีวิตและอาชีพในวัยผู้ใหญ่ นั้นบุคคลจำเป็นต้องเรียนรู้และแสวงหาโลกทัศน์เกี่ยวกับงานอาชีพต่างๆ ล่วงหน้าตั้งแต่วัยเด็กจากการเรียนรู้จากพ่อแม่ ญาติมิตร สื่อและจากสถานศึกษาเพื่อที่จะรับเอาค่านิยม ความเชื่อ แบบแผนการปฏิบัติ เกิดความต้องการและแรงจูงใจในการเลือกที่จะเรียนรู้เกี่ยวกับอาชีพเมื่ออย่างเข้าสู่ช่วงวัยที่จะต้องเลือกอาชีพ ทั้งนี้ Katz A Kahn (อ้างในคุสิต นำเสน, 2529

:20-21) ได้กล่าวถึงการขัดเกลาทางอาชีพและการเป็นสมาชิกขององค์กรในสังคมแบ่งออกเป็น 3 องค์ประกอบคือ

1. การขัดเกลาระยะแรก เป็นการขัดเกลาในวัยเด็ก เป็นกระบวนการในครอบครัว เป็นการสร้างภาพตนเอง และการเป็นบุคคลที่เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม
2. การขัดเกลาล่วงหน้า เป็นการขัดเกลาและฝึกให้รู้จักบทบาทวัยผู้ใหญ่ในด้านต่าง ๆ ก่อนที่จะเข้าสู่บทบาทนั้นอย่างเต็มตัว ตามกระบวนการที่กำหนดไว้ โดยการถ่ายทอดความรู้ บรรทัดฐานและคุณค่า ภายในระบบการศึกษาและเป็นการเตรียมเข้าสู่การเป็นสมาชิกขององค์กรต่าง ๆ ซึ่งทำให้เกิดความปรารถนาจะปฏิบัติตาม แต่ยังไม่ใช่สมาชิกที่สมบูรณ์
3. การขัดเกลาเพื่อสู่การเป็นสมาชิกขององค์กรในสังคม กระบวนการนี้เกิดขึ้นภายหลังจากบุคคลเข้าสู่ภาวะสมาชิกขององค์กรแล้ว จะมีการฝึกอบรมให้เรียนรู้กฎระเบียบ เป้าหมายขององค์กร จนเกิดการยอมรับและปฏิบัติตาม

เสรี พงศ์พิศ (อ้างใน พรพิไล เลิศวิชา, 2532 : บทนำ) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนว่าเป็นกระบวนการที่มีรากฐานจากประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิตการเรียนรู้และการปฏิบัติเนื้อหาอีกทั้งกระบวนการเรียนรู้ยังเป็นหนึ่งเดียวซึ่งกระบวนการดังกล่าวเกิดจากท้องถิ่นเพื่อความเหมาะสมกับท้องถิ่นและช่วยให้บุคคลชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้โดยมีองค์ประกอบสำคัญคือภูมิปัญญาพื้นบ้าน การปฏิบัติตามแบบอย่างของผู้รู้ การอบรมในบริบทสังคมวัฒนธรรมที่เป็นอยู่จริงทั้งนี้กระบวนการนั้นได้ถูกปรับเปลี่ยนตามสถานะของสังคมที่เปลี่ยนไป การคมนาคมติดต่อที่สะดวกยิ่งขึ้นทำให้การเดินทางติดต่อกัน ทำงานร่วมกันเป็นไปได้มากขึ้น

โดยสรุปแล้วจากแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจะนำมาอธิบายความสามารถและแนวทางของชุมชนในการพัฒนาปรับเปลี่ยนกระบวนการกลายเป็นสินค้าและทำให้สามารถสืบทอดความรู้เกี่ยวกับการผลิตของชุมชน โดยมีการถ่ายทอดตั้งแต่ความคิด เนื้อหา เจตคติ ความซาบซึ้งและการจัดการ ซึ่งมีการสืบทอดกันมาช้านาน

4.2 แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประเวศ วะสี(2536)ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือ (Popular Wisdom) ว่าเป็น พื้นฐานความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงคือมีประสบการณ์ด้วยตนเองและทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากบรรพบุรุษและผู้รู้สืบทอดกันมาอีก

ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และในสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่าง และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรมและลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นแบ่งได้ 2 ลักษณะคือ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม จะเป็นลักษณะที่เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน รวมทั้งการเสื่อมสลายซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ห้ามไม่ได้

2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรมจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน ศิลปะ ดนตรี การหัตถกรรม การเกษตร การปลูกเรือน เป็นต้น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น จะสะท้อนออกมาในลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน

- ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ สัตว์และพืช
- ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันอยู่ในสังคมหรือชุมชน
- ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติและสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้

เอี่ยม ทองดี (2538) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของการสืบทอดประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบันเป็นอย่างต่อเนื่องเป็นธรรมชาติของชาวบ้านที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ต่อกันมาได้ขาดเป็นลักษณะความสัมพันธ์ของความสัมพันธ์ภายในโดยชาวบ้านเองแต่การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันทำให้ชาวบ้านสูญเสียความเป็นตัวของตัวเองเริ่มขาดความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเอง เริ่มไม่กล้าตัดสินใจดำเนินชีวิตเองเนื่องจากถูกรอบงำสั่งการและตัดสินใจจากสังคมภายนอก

ชยันต์ วรรณระภูติ (2537) มีแนวคิดว่าในการศึกษาชุมชนหมู่บ้าน ภูมิปัญญาของชาวบ้านหรือวิถีคิดวิธีมองปัญหาของชาวบ้านช่วยให้สามารถจะทำความเข้าใจกับโครงสร้างและองค์ประกอบของสังคมชนบทได้

กล่าวโดยสรุป ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดเอง และนำความคิดนั้นมาแก้ปัญหาและเป็นองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดกันสืบมาจากรุ่นสู่รุ่นหนึ่ง และจากกลุ่มหนึ่งไปสู่อีกกลุ่มหนึ่งทั้งทางกว้างและลึกชาวบ้านคิดเองทำเองเป็นขั้นตอนโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นของตนเองได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือพื้นบ้านมีการสั่งสมมานาน มีการถ่ายทอดทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม การจะรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาได้มากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับผู้รับและยุคสมัยของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาอีกทั้งจะขึ้นอยู่กับบริบทของสังคมชุมชนนั้นๆ ไม่ว่าจะป็นกลุ่มชนใดก็ตาม

จากแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและการถ่ายทอด จะใช้นามอธิบายการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตของหัตถกรรมร่วมท้องถิ่น อันเป็นผลเนื่องมาจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งมี

การเปลี่ยนแปลงพัฒนาในบทบาทของผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดรวมถึงรูปแบบของเนื้อหา
ทักษะ ตามสถานะแวดล้อมทั้งทางสังคม กายภาพ เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชุมชน

5. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการกลายเป็นสินค้า

Cohen (2000) ได้มีแนวคิดจากการศึกษาเรื่อง The Commercialized Crafts of Thailand : Hill Tribes and Lowland Villages โดยได้ศึกษาพบว่างานหัตถกรรมดั้งเดิมของไทยกำลังถูกส่งเสริมการขาย ไม่ว่าจะเป็นงานฝีมือของชาวม้ง (ชาวเขาที่อพยพมาจากลาวและอาศัยอยู่ตามภูเขาในประเทศไทยตอนบน) หรือจะเป็นจากที่ราบ เช่น หมูบ้านด่านเกวียน บ้านถวาย บ้านนาหม่อน และเป็นอุตสาหกรรมที่กำลังเติบโตในตลาดโลก ในแต่ละแห่งจะมีรูปแบบแตกต่างกัน เช่น ชาวม้งจะมีฝีมือด้านงานผ้าและงานทำภาชนะต่างๆ งานแกะสลัก เย็บปักถักร้อย การเข้ามาของชาวม้งจากประเทศลาวเริ่มจากสงครามโลกครั้งที่สอง ในค่ายอพยพองค์การสหประชาชาติ (NGOs) ได้ส่งเสริมอาชีพให้ชาวม้งโดยสนับสนุนงานฝีมือและช่วยหาตลาดให้ ปัจจุบันงานฝีมือมีมากขึ้นและเป็นที่ยอมรับโดยเฉพาะจาก บ้านถวาย และบ้านพระคง แต่ในปัจจุบันการผลิตงานฝีมือของชาวม้ง ได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปในด้านอุตสาหกรรมมากขึ้น ส่วนมากจะเป็นการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการผลิต ซึ่งเป็นการสร้างรายได้ให้กับผู้ประกอบการได้อย่างมากมายในช่วงแรกๆ ซึ่งชาวม้งผู้ผลิตงานจากฝีมือดั้งเดิมไม่ได้มีการอาศัยเทคโนโลยีในการผลิตก็เริ่มไม่สามารถแข่งขันกับการทำตลาดของกลุ่มทุนได้ ในช่วงหลังชาวม้งจึงกลายเป็นผู้รับจ้างด้านแรงงานและดูแลการผลิตเท่านั้น ศิลปะดั้งเดิมก็ถูกประดิษฐ์ขึ้นมาในรูปแบบใหม่ๆ ให้ทันสมัยและเป็นที่ยอมรับของนักท่องเที่ยว โดยการส่งเสริมอย่างผิดวิธีของทางภาครัฐๆ ทำให้ศิลปะของชาวม้งเปลี่ยนรูปแบบไปและไม่สามารถถอยหลังกลับไปเป็นอย่างเดิมได้อีกด้วยเงื่อนไขต่างๆ ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เด็กรุ่นใหม่ของชาวม้งไม่สามารถรับได้กับการถอยหลังไปสู่การผลิตแบบดั้งเดิมทั้งนี้เป็นเพราะสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเข้าสู่รูปแบบของสังคมเมืองมีการศึกษามากขึ้นและใฝ่หาที่จะประกอบอาชีพด้านอื่นๆ เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้แรงงานเหมือนคนรุ่นเก่าในอดีต

สำหรับ Cohen แล้วเห็นว่ากระบวนการทำให้เป็นสินค้านั้นทั้งด้านที่ดีและไม่ดีด้านที่ดีคือสามารถตอบสนองความต้องการของผู้ซื้อได้และด้านที่ไม่ดีคือจะทำให้ลักษณะทางศิลปะดั้งเดิมลุดหายไปเรื่อยๆ เพราะความต้องการของผู้ซื้อมักจะเบี่ยงเบนไปในทางวัฒนธรรมของตนเองและเกิดความพึงพอใจในลักษณะงานที่ใกล้เคียงกับวัฒนธรรมของตนจึงทำให้กระบวนการกลายเป็นสินค้านี้มีความเบี่ยงเบนทางวัฒนธรรม ศิลปกรรม และจะนำรูปแบบของงานหัตถกรรมเข้าสู่ภาวะถดถอยในที่สุด

นอกจากนั้น Cohen (1988) ได้ศึกษาเรื่อง Authenticity and Commoditization in Tourism สรุปได้ว่าในกระบวนการทำให้เป็นสินค้าหรือการกลายเป็นสินค้าจะถูกนำมาใช้จากสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยในกระบวนการนี้ไม่สามารถนำมาใช้โดยบุคคลเท่านั้นแต่ต้องประกอบด้วยหลายส่วน เช่น จำนวนหรือปริมาณความต้องการในสินค้าที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้ต้องตอบสนอง โดยการประดิษฐ์หรือดัดแปลงให้สามารถตอบสนองได้ทันตามความต้องการ และยักรวมถึงความถี่ในความต้องการที่มีระยะเวลาของความถี่มากขึ้นเรื่อยๆ จึงต้องเปลี่ยนแปลงช่วงเวลาให้ตรงกับความต้องการในทีนี้จะเห็นได้จากการทำ ประเพณีประดิษฐ์ของชนเผ่าต่างๆ ที่ทำขึ้นเพื่อเป็นการตอบสนองนักท่องเที่ยวที่ต้องการชม โดยไม่ต้องรอชมในช่วงประเพณีจริงเมื่อมีการประดิษฐ์ประเพณีมากขึ้นก็จะทำให้ขาดความเป็นจุดเด่น(เอกลักษณ์) ของประเพณีเพราะเกิดความชินชาและจะลดค่าความสำคัญลงเรื่อยๆ ซึ่งเป็นลักษณะการทำซ้ำบ่อยๆ จึงเกิดความเบื่อหน่ายของผู้ปฏิบัติ และในที่สุดลักษณะของความเป็นของแท้ (Authenticity) ก็จะถูกแทนที่ด้วยการทำเพื่อเป็นสินค้า (Commoditization) และจะส่งผลให้ความเป็นของแท้ถูกลดบทบาทในที่สุด

โดยสรุปแล้ว กระบวนการกลายเป็นสินค้าหรือทำให้เป็นสินค้าจะถูกนำมาใช้จากสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยในกระบวนการนี้ไม่สามารถนำมาใช้โดยบุคคลเท่านั้นแต่ต้องประกอบด้วยหลายส่วน ซึ่งผลที่ได้จะลดค่าความสำคัญของลักษณะความเป็นของแท้ (Authenticity) ลงเรื่อยๆ และในที่สุดก็จะถูกแทนที่ด้วยลักษณะการทำเพื่อเป็นสินค้า (Commoditization) ซึ่งกระบวนการทำให้เป็นสินค้าจะมีทั้งด้านบวกและด้านลบ ด้านบวกคือสามารถตอบสนองความต้องการของผู้ซื้อได้และด้านลบคือจะทำให้ลักษณะทางศิลปะดั้งเดิมลดหายไปเรื่อยๆ เพราะความต้องการของผู้ซื้อมักจะเบี่ยงเบนไปในทางวัฒนธรรมของตนเองและเกิดความพึงพอใจในลักษณะงานที่ใกล้เคียงกับวัฒนธรรมของตนจึงทำให้กระบวนการกลายเป็นสินค้านี้มีความเบี่ยงเบนทางวัฒนธรรม ศิลปกรรม และจะนำรูปแบบของงานหัตถกรรมเข้าสู่ภาวะถดถอยด้านเอกลักษณ์ในที่สุด

6. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องกระบวนการทำงานหัตถกรรมท้องถิ่นให้กลายเป็นสินค้าที่ระลึกสำหรับนักท่องเที่ยว ผู้วิจัยได้รวบรวม เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ ดังต่อไปนี้

6.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทำให้กลายเป็นสินค้า

จากการพิจารณางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของชุมชนที่เป็นผลมาจากการรับวัฒนธรรมใหม่ๆ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดมาจากหลายสาเหตุ จะเห็นได้ว่ามีงานวิจัยที่มีการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนทั้งนี้รูปแบบการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

จะมีลักษณะที่คล้ายกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงของงานหัตถกรรมร่วมป่อสร้าง ซึ่งบ้านป่อสร้าง ได้ถูกเปลี่ยนแปลงสภาพของชุมชนไปในหลายๆ ด้าน โดยงานหัตถกรรมได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ซึ่งมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่คล้ายคลึงกันดังที่ ทวิช จตุรพฤษ (2548) ได้ทำการวิจัยเรื่อง **พรมแดน อัตลักษณ์และกระบวนการกลายเป็นสินค้า : การเมืองวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทการท่องเที่ยว** โดยสรุปได้ว่า การนำเสนออัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ในรูปของสินค้าเป็นยุทธวิธีการนำเสนอตนเองที่เลื่อนไหลและปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขสถานการณ์และผลประโยชน์ที่ไม่หยุดนิ่ง กลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ชายขอบของสังคมประชาธิปไตยชนชาติกรรมร่วมกันจากการถูกกดขี่ โคนรัฐและถูกกดขี่เข้าสู่ระบบทุนนิยม โลกหรือกระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลให้พรมแดนชาติพันธุ์ของชนกลุ่มต่างๆ พრაเอนและผุพังลง สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม ถูกลดความหมายลงเป็นเพียงสินค้าตอบสนองความต้องการการบริโภคความหมายทางวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยว อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ที่ถูกนำเสนอ ในรูปสินค้านี้ยังเป็นการคืนร้นต่อผู้และเจรจาต่อรองด้วยการทลายรั้วหรือพรมแดนชาติพันธุ์ที่เคยเป็นสิ่งที่ใช้แบ่งแยกตนเองออกจากคนอื่นอย่างไรก็ตามการหีบยืม ฉกฉวยสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมระหว่างชนกลุ่มต่างๆ เป็นการปรับเปลี่ยนจุดเผชิญหน้าระหว่างกันก่อให้เกิดพื้นที่หรือการสร้างพรมแดนใหม่ที่เป็นผลจากการหลอมรวมหรือผสมผสานทางวัฒนธรรมของกันและกันซึ่งเป็นพื้นที่สินค้าวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซ้อนทับลงบนพื้นที่ทางชาติพันธุ์ที่มีอยู่มาก่อนแต่พรมแดนได้พราเอนไป

มีงานวิจัยที่กล่าวถึงผลของการนำเอกลักษณ์แห่งความเป็นมนุษย์มาเสนอขายในรูปแบบของสินค้าทั้งนี้เพื่อจะนำมาเป็นจุดขายดังที่ ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์ (2548) ได้ทำการวิจัยเรื่อง **อาช่าไนท์บาซาร์ : การค้ากับความเป็นชาติพันธุ์** โดยสามารถสรุปได้ว่า ชาวอาช่าที่ทำมาหากินอยู่ที่ไนท์บาซาร์ได้ใช้การเลื่อนไหลของสินค้าและวัฒนธรรมข้ามพรมแดนมาเป็นประโยชน์ในการสร้างอำนาจต่อรองในชีวิตประจำวันให้กับพวกเขาเองอย่างน้อยการเป็นผู้ค้าสินค้าชาติพันธุ์ก็ช่วยตอกย้ำจุดยืนหรือความสำคัญของพวกเขาที่มีต่อไนท์บาซาร์ให้มั่นคงขึ้นได้ในระดับหนึ่ง การมีเครือข่ายทางชาติพันธุ์คือวิธีการหนึ่งที่จะนำมาซึ่งการเข้าถึงสินค้าชาติพันธุ์ได้มากกว่า แน่่อนว่าสินค้าชาติพันธุ์ไม่ใช่สินค้าผูกขาดของกลุ่มชาติพันธุ์เสมอไป ผู้ค้าที่เป็นคนเมืองบางรายก็ขายสินค้าชาติพันธุ์แต่ความแตกต่างในเรื่องต้นทุนที่เกิดจากการ “เห็นหน้าปู้ก็รู้สีกเป็นพวกเดียวกัน” ทำให้ฝรั่งที่นิยมมากว่านซื้อสินค้าชาติพันธุ์ไปจำหน่ายต่อมักมุ่งตรงมาที่บรรดาอาช่ามากกว่า สำหรับกับนักท่องเที่ยวผู้แสวงหาความจริงแท้จากสินค้าชาติพันธุ์การได้ซื้อจากมือของคนในกลุ่มชาติพันธุ์นั้นเองย่อมมาช่วยตอกย้ำสำนึกนั้นได้เป็นอย่างดี ซึ่งนี่คือสิ่งที่คนเมืองไม่มีอยู่ในตัว ไนท์บาซาร์เป็นพื้นที่ที่ถือกำเนิดมาจากความแปลกตาของสินค้าของคนต่างถิ่นหากขาดซึ่งคนต่างถิ่นเช่นชนชาติพันธุ์เหล่านี้แล้วเชียงใหม่ไนท์บาซาร์ก็อาจไม่ได้เป็นเชียงใหม่ไนท์บาซาร์เช่นทุกวันนี้ก็ต่อไป

ส่วนของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านบ่อสร้างก็ได้มีการศึกษาในรูปแบบต่างๆ กันแต่ทั้งนี้ก็มีที่
จะมุ่งศึกษาการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านเป็นหลักสำคัญ

งานวิจัยของ ณัฐพร แสงประดับ (2527) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง **การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่เป็นผลมาจากการท่องเที่ยวของหมู่บ้านบ่อสร้าง** พบว่า การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายด้านของหมู่บ้านบ่อสร้างทั้งด้านเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดการขยายตัวทางการลงทุน การเปลี่ยนแปลงอาชีพ ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างสอดคล้องกับงานศิลปหัตถกรรมซึ่งเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวเกิดการขยายตัวในการผลิตสู่รูปแบบของการผลิตเพื่อการค้าและอุตสาหกรรมขณะเดียวกันก็มีความพยายามในการอนุรักษ์ฟื้นฟูงานหัตถกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน คือ รมพื้นเมือง ด้วยความตระหนักและภาคภูมิใจในคุณค่าที่นำชื่อเสียงสู่ชุมชนในการเปลี่ยนแปลงหลากหลายของหมู่บ้านบ่อสร้างที่เป็นผลมาจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐนั้น เกิดผลกระทบต่องานหัตถกรรมรุ่มเช่นกัน ด้วยความมุ่งหมายที่แปรเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยที่เปลี่ยนไป

ระบบเศรษฐกิจของชุมชนได้ก่อเกิดงานหัตถกรรมประเภทอื่นที่จัดทำเพื่อจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว และนับวันสินค้าดังกล่าวได้เพิ่มจำนวนสูงขึ้นในขณะที่รมพื้นเมืองของหมู่บ้านจำนวนการผลิตได้ลดลงกว่าเดิมและมีจำนวนน้อยกว่าสินค้าที่ระลึกอย่างอื่นพร้อมๆ กับค่านิยมและทัศนคติของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนไป ในงานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม จากผลการศึกษาดังกล่าวได้แสดงให้เห็นผลกระทบจากการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่หากการศึกษาโดยรวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตมักระคายคาสาและมีการเชื่อมโยงว่าการท่องเที่ยวมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงเพิ่มรูปแบบในการผลิตสินค้าที่ระลึกให้หลากหลายซึ่งแตกต่างจากงานของผู้วิจัยเรื่องกระบวนการหัตถกรรมท้องถิ่นให้กลายเป็นสินค้าที่ระลึก ที่จะมุ่งเน้นหาคำตอบถึงกระบวนการและขั้นตอนต่างๆ ที่ทำให้หัตถกรรมท้องถิ่นประเภทมักระคายคาสากลายเป็นสินค้าที่ระลึก โดยศึกษาทั้งกระบวนการเช่นสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป การถ่ายทอดการผลิต ค่านิยมในการทำงานที่มั่นคงและมีรายได้ที่แน่นอน มีส่วนกับการกลายเป็นสินค้าหรือไม่อย่างไร

งานวิจัยของ วัฒนะ วัฒนาพันธุ์ นุบผา วัฒนาพันธุ์ และสามารด ศรีจางงค์ (2544) ได้ศึกษาเรื่อง **ศิลปะพื้นบ้านล้านนา การเปลี่ยนแปลงเพื่อการดำรงอยู่** และสรุปเกี่ยวกับงานผ้าทอล้านนาไว้ว่า ผ้าและวิถีชีวิตของมนุษย์สัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นตลอดมา นับจากอดีตที่มนุษย์เริ่มพัฒนาภูมิปัญญาการถักทอและตัดเย็บทำเครื่องนุ่งห่มจนถึงปัจจุบัน ในสังคมเกษตรกรรมกลุ่มตระกูลไท ซึ่งได้แก่ ลื้อ ขวน ลาว มีความโดดเด่นที่โครงสร้างของสังคมกำหนดให้ผู้หญิงเป็นผู้เดียวที่ควบคุมการผลิตหรือถักทอผ้าโดยสร้างกฎเกณฑ์ภายในของสังคมควบคุมให้เกิดบทบาทและ

หน้าที่ในการสืบทอดภาระค่านี้นี้จากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งมาจนถึงปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นว่าท่ามกลาง กระแสสังคม การเมือง และเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ผ้าและช่างทอผ้ามีอาจหลีกเลี่ยง ผลกระทบการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของผ้าพื้นเมืองสามารถ ประจักษ์ได้พบพื้นผ้าทอที่ปรากฏหลากหลายในปัจจุบันทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก็เพื่อความอยู่ รอดของงานหัตถกรรม โดยมีลูกค้าเป็นผู้กำหนดรูปแบบของลายผ้า ช่างทอต้องทำหน้าที่ในการ สร้างผลงานให้เป็นที่พอใจของลูกค้าโดยที่ช่างทอไม่สามารถสร้างงานที่หลากหลายตามลักษณะ ศิลปะพื้นบ้านล้านนาแต่ต้องทำการผลิตชิ้นงานในลวดลายที่ลูกค้านิยมเท่านั้นจึงจะสามารถดำรง อาชีพอยู่ได้

ในการศึกษาถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงของบ้านบ่อสร้างในด้านที่เกี่ยวกับการ เปลี่ยนแปลงการผลิต บรรชกร กล้าหาญ (2539) ได้ทำการวิจัยเรื่อง **การเปลี่ยนแปลงกระบวนการ ถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิตของหัตถกรรมพื้นบ้าน** พบว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านการ ผลิตของหมู่บ้านบ่อสร้าง อาจแบ่งเป็น 3 ยุคสมัย ได้แก่ ยุคดั้งเดิม ยุคก่อนการส่งเสริมการท่องเที่ยว และยุคการส่งเสริมการท่องเที่ยวดังนี้ 1) ยุคดั้งเดิมกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิตเป็น กระบวนการที่ครบวงจรทั้งในส่วนผู้ทำหน้าที่ให้และรับการถ่ายทอดวิธีการถ่ายทอดอาศัยเงื่อนไข ของระบบความสัมพันธ์ด้วยความตระหนักในสถานภาพ บทบาท และความรับผิดชอบร่วมกัน เนื้อหาของการถ่ายทอดเป็นเรื่องราวของการผลิตที่ครบวงจรและมีการปลูกฝังอุดมการณ์ คุณค่าทาง จริยธรรม ค่านิยมของการเป็นผู้ผลิตและแบบแผนการประพฤติปฏิบัติในสังคม 2) ยุคก่อนการ ส่งเสริมการท่องเที่ยว นับเป็นช่วงเวลาของการเริ่มเปลี่ยนแปลงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้าน การผลิตเริ่มเกิดการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิตระหว่างชุมชนขึ้นทำให้อุดมการณ์ของการผลิตเริ่ม เปลี่ยนแปลงไป 3) ยุคการส่งเสริมการท่องเที่ยวกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิต เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก เกิดกลุ่มใหม่เข้ามาทำหน้าที่แทนทำให้เนื้อหาของการถ่ายทอดเปลี่ยน จากเนื้อหาที่ครบถ้วนทุกส่วนเป็นการแยกเฉพาะส่วนเนื้อหาบางอย่างได้หายไปจากชุมชน อุดมการณ์ คุณค่าทางจริยธรรมและค่านิยมต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปและกลไกที่มีผลต่อกระบวนการ ถ่ายทอดคือ ภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากการปฏิสัมพันธ์กับนักท่องเที่ยวทำให้เกิดการ แข่งขันในการผลิตเพื่อครอบครองตลาดอีกทั้งกลไกทางวัฒนธรรมมีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ค่านิยมของชุมชนและพฤติกรรมของผู้ผลิตและผู้บริโภค จากงานวิจัย ของ บรรชกร กล้าหาญ นับว่าเป็นการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านการ ผลิต ผลการวิจัยนี้แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการผลิตและการถ่ายทอดการผลิตที่เกิดการเปลี่ยนแปลง ตามความต้องการของตลาดผู้บริโภคซึ่งมีความจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เหมาะสมกับ

ความต้องการของตลาด โดยเป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สามารถผลิตได้ทันและตรงกับความต้องการของตลาด

จากการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิต สามารถนำไปเชื่อมโยงกับงานวิจัยเรื่องกระบวนการทำหัตถกรรมท้องถิ่นให้กลายเป็นสินค้าที่ระลึกสำหรับนักท่องเที่ยว โดยนำผลการศึกษาดังกล่าวมาหาความเชื่อมโยงกับผลการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่เป็นผลมาจากการท่องเที่ยวของหมู่บ้านบ่อสร้างของ ฌัฐพร แสงประดับ ซึ่งการศึกษาทั้งสองเรื่องเป็นการศึกษาด้านการเปลี่ยนแปลงของบ้านบ่อสร้างแต่เป็นการศึกษาค้นละด้านกันกล่าวคือ ฌัฐพร แสงประดับเป็นการศึกษาในด้านของการท่องเที่ยวที่เข้ามา มีผลกระทบด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมหมู่บ้านและงานหัตถกรรมท้องถิ่นถูกยกว่าเป็น วัฒนธรรมส่วนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยว ส่วน บรรชกร กล้าหาญ เป็นการศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิตหัตถกรรมของหมู่บ้านบ่อสร้างเพื่อเป็นการปรับตามยุคสมัยและความต้องการเป็นงานวิจัยที่ศึกษาว่ามีกระบวนการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงเป็นขั้นตอนอย่างไร ซึ่งงานวิจัยทั้งสองด้านนี้มุ่งที่จะศึกษาจากผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร

งานวิจัยเรื่องกระบวนการทำหัตถกรรมท้องถิ่นให้กลายเป็นสินค้าที่ระลึกสำหรับนักท่องเที่ยวนั้นจะเป็นงานวิจัยที่ต่อยอดจากงานทั้งสองกล่าวคือเป็นงานที่นำผลการศึกษาที่ได้เกี่ยวกับผลกระทบด้านต่างๆ ของหมู่บ้านที่เป็นผลจากการท่องเที่ยวมาวิเคราะห์และหาสาเหตุว่าเป็นตัวเชื่อมต่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิตหรือไม่อย่างไร โดยงานวิจัยเรื่องนี้มุ่งเน้นที่จะศึกษาในภาพรวมถึงกระบวนการและสาเหตุต่างๆ ที่กระทำต่องานหัตถกรรมท้องถิ่นจนส่งผลให้เกิดการท่องเที่ยวและการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เป็นการศึกษาย้อนกลับของงานวิจัยของ ฌัฐพรและบรรชกร จากเหตุสู่ผลว่าจะอะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ของหมู่บ้านในปัจจุบันและสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการถ่ายทอดความรู้ด้านการผลิตที่ถูกแบ่งเป็นยุคต่างๆ

ในการเปลี่ยนแปลงเพื่อการค้ายังมีการศึกษาของ Cohen, Erik. (1993) ซึ่งได้เขียนบทความเรื่อง **What makes a craft souvenir authentic?** ไว้ว่าการที่จะทำให้งานหัตถกรรมเป็นของจริงต้องเป็นการกระทำที่มาจากลักษณะทางศิลปะที่ถูกถ่ายทอดมาอย่างแท้จริงโดยไม่มีการบิดเบือนในประเด็นการผลิต ทั้งนี้จะต้องเป็นงานที่ได้รวบรวมเอาวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และงานหัตถกรรมเข้าไว้ด้วยกันในงานชิ้นนั้นๆ ทั้งนี้เพื่อความเป็นเอกลักษณ์เพราะเค้าคิดว่าคุณค่าของงานหัตถกรรมมากจากความเป็นของแท้คือเป็นศิลปะที่แท้จริงของแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้นักท่องเที่ยวที่ซื้อสินค้าไปน่าจะมีความพอใจกับงานฝีมือที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นในรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของชิ้นงาน และมีความ

แตกต่างกันทั้งนี้เพราะถูกสร้างขึ้นในคนละครั้งกันและคุณค่าของสินค้าทางหัตถกรรมไม่ได้ขึ้นอยู่กับที่จำนวนแต่อยู่ที่ความเป็นของจริงหรือเป็นงานศิลปะที่แท้จริงมากกว่า และยังมีบทความของ Cone Abbott, Cynthia (1995:p314-327) ได้เขียนบทความเรื่อง **Crafting Selves The Lives of Two Mayan Women**. ไว้ว่าการท่องเที่ยวมีผลต่อการสร้างงานหัตถกรรมและงานหัตถกรรมยังเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวที่เสมือนเป็นการเชื่อมต่อโลกให้กับมนุษย์ และผลที่ได้จากการท่องเที่ยวไม่ใช่แค่นิยามทางเศรษฐศาสตร์ แต่มันคือความสัมพันธ์ที่ตีระหว่างชนชั้นและชาติพันธุ์วิทยาลัยขณะความเป็นอยู่ ความสัมพันธ์ในสังคม หรือความสัมพันธ์ระหว่างเพศ การทำงานหัตถกรรมของเผ่ามายันเริ่มจากการทำให้ในครอบครัวแล้วจึงหาตลาดและนำเข้าสู่ระบบเศรษฐศาสตร์ ชนเผ่าบางส่วนไม่ศึกษาถึงผลกระทบต่อธรรมชาติและวัฒนธรรมในการทำงานหัตถกรรมจะทำตามใจนักท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียวก็เหมือนกับคาบสองคม คือมีทั้งผลดีและผลร้ายซึ่งเป็นการยากที่จะให้พวกเขาเข้าใจสิ่งนี้

ความเกี่ยวเนื่องของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวกับงานหัตถกรรมนั้น อาจเป็นเพียงแค่ “การสัมผัสกันภายนอก” หรือ เป็นทางสี่แยกสาธารณะที่ผ่านแล้วก็ผ่านไปเลย แต่ตรงกันข้าม การศึกษาถึงวิถีชีวิตของ สองช่างฝีมือหญิงแห่งดินแดนที่สูงชาวเผ่ามายัน (เม็กซิโก) ผู้เป็นนักปั้นและนักจักสานพวกเธอมีโมติฟจิตที่ดีต่อนักท่องเที่ยวการเอาใจใส่และปรับปรุงผลงานของตนให้ดีขึ้นและเป็นไปตามความต้องการของลูกค้าทำให้งานออกมาเป็นที่พอใจ แต่ทั้งนี้งานหัตถกรรมที่ทั้งสองทำนั้นไม่ว่าจะเป็นเชือก หรือเส้นด้ายถัก ที่ชนเผ่าใช้สำหรับประกอบในพิธีทางศาสนาของชาวมายัน จะมีการกำหนดรูปแบบและขนาดในการทำเอง ซึ่งต้องทำให้ถูกต้องตามรูปแบบดั้งเดิม ต้องใช้ทักษะและความเชี่ยวชาญในการทำงาน งานเซรามิกก็สร้างสรรค์จากสองมือ ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีมายาวนานก่อนที่จะมีพลาสติกใช้ในยุคปัจจุบัน บ้านของชาวอินเดียนแทบทุกครัวเรือนจะมีเหยือกเซรามิกใช้บรรจุน้ำ หลากหลายรูปแบบ ทุกวันนี้ภาชนะบรรจุมีหลากหลายขึ้นและยังมีราคาแพงขึ้นด้วยและยังเป็นที่ชื่นชอบอยู่เสมอ เหล่านักปั้นหญิง จึงสร้างสรรค์เอกลักษณ์เฉพาะตัวงานเซรามิกเพื่อรักษาตลาดงานหัตถกรรมพื้นบ้านเอาไว้ และCynthia ยังกล่าวว่า มันเป็นวัฏจักรเสมอสำหรับสิ่งที่ล้ำสมัยมักจะถูกแทนที่โดยสิ่งใหม่ นับเป็นร้อยปีมาแล้ว แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไม่น้อยในที่ราบสูงไซปรัส หลังจากการเข้ามาของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว เศรษฐกิจของเมือง San Cristobel's เติบโตขึ้นอย่างน้อย 25% แต่นักท่องเที่ยวก็มักจะสนใจในงานหัตถกรรมของผู้หญิงชาวมายันทั้งสองคนมากกว่าผู้ชายรายอื่นเพราะมีความเป็นเอกลักษณ์ของชนเผ่าที่แท้จริง ทำให้มีการจัดสอนวิธีการทำ และเทคนิคต่างๆ แก่นักท่องเที่ยวที่สนใจ ซึ่งนับว่าเป็น โอกาสอันดีที่ทำให้ให้นักท่องเที่ยวประทับใจและกลับมาเยือนหรือสั่งซื้อผลงานหัตถกรรมของพวกเขาอยู่เสมอ และแม้ว่าตลาดขายงานหัตถกรรมจะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเหมือนกับจำนวนนักท่องเที่ยว ทำให้วิถีชีวิตของ Manuela

และ Pasquinade ผู้หญิงชาวมาฮันทั้งสองคนเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากแต่เธอทั้งสองคนยังให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงกับสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ว่าจะต้องมีความสัมพันธ์กันด้วย

การติดตามวิธีการดำเนินชีวิตของคนบนที่สูงเผ่ามาฮาแห่งไซปรัสเป็นการยกตัวอย่างที่เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการท่องเที่ยว ซึ่งอาจจะทำให้เกิดช่องทางทางการตลาดใหม่ๆ ขึ้นได้ ความสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับหญิงสองคนอาจนำมาสู่การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมวิถีแห่งรากเหง้ากับความทันสมัยด้วยมิตรภาพเพียงแค่มือคนเท่านั้นก็สามารถทำให้เกิดความหลากหลายของหัตถกรรมเช่น เครื่องเซรามิก และเครื่องจักสาน โดยใช้ธรรมชาติบวกกับจินตนาการที่สร้างสรรค์ พร้อมกับทิศทางการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ แต่ก็ยังสามารถดำรงรูปแบบงานหัตถกรรมดั้งเดิมไว้ได้

6.2 บทบาทของงานหัตถกรรมท้องถิ่น

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมท้องถิ่นต่างๆ ทั้งนี้เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับงานหัตถกรรมร่วมของบ้านบ่อสร้างเกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงลักษณะต่างๆ ทั้งด้านการผลิตการปรับปรุงรูปแบบและการตลาด

ไชยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี (2528) ได้ทำการศึกษาเรื่อง **การวิจัยหัตถกรรมจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน** ได้ใช้แบบสอบถามต่อกลุ่มตัวอย่างจำนวน 270 ราย แยกเป็นในจังหวัดเชียงใหม่ 175 ราย และในจังหวัดลำพูน 95 ราย ประกอบด้วย ผู้ประกอบการ ผู้จัดจำหน่ายวัตถุดิบ พ่อค้าคนกลาง ผู้ศึกษาได้เน้นถึงการศึกษาสภาพของระบบหัตถกรรมจักสานทั้งระบบรวมถึงลักษณะการจัดระบบการผลิตลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของแรงงานผลิต โครงสร้างการตลาดและพิจารณาวิเคราะห์ภาพรวมโดยใช้ตัวแบบเชิงอุปสงค์และอุปทานผลการศึกษาพบว่าโครงสร้างของการผลิตหัตถกรรมจักสาน ส่วนใหญ่เป็นการผลิตจากในบ้านของผู้ประกอบการ เนื่องจากไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการต่อเติมหรือก่อสร้างอาคารส่วนการผลิตจะใช้เครื่องมือซึ่งได้แก่จักรเย็บผ้าและอุปกรณ์หาง่ายในท้องถิ่นรวมถึงการใช้ฝีมือจากแรงงานผลิตเป็นส่วนใหญ่ด้านปริมาณการผลิตยังคงไม่มีความแน่นอนเนื่องจากผู้ประกอบการส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและไม่มีความรู้เรื่องการติดต่อหาแหล่งจำหน่ายข้อจำกัดด้านตัวแทนจำหน่ายที่เอาเปรียบรวมถึงรูปแบบผลิตภัณฑ์ยังไม่เป็นที่ต้องการของตลาด

ดร. ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์และคณะ (2528) ได้ทำการศึกษาเรื่อง **บทบาททางเศรษฐกิจและสังคมของอุตสาหกรรมภาคหัตถกรรมในประเทศไทย** พบว่า งานหัตถกรรมเป็นงานประเภทหนึ่งในภาคอุตสาหกรรมที่มีการใช้แรงงานสูงต่อมูลค่าเพิ่มหนึ่งหน่วย ซึ่งจะช่วยลดอัตราการว่างงานใน

ชนบทได้ดี โดยเฉพาะการว่างงานตามฤดูกาลของเกษตรกรในเขตเกษตรน้ำฝน งานหัตถกรรมเป็นงานที่สร้างเพิ่มขึ้นได้เป็นอย่างดีในชนบทเพราะมีความพร้อมพื้นฐานอยู่แล้วหลายด้านเช่น แรงงาน วัตถุดิบ เป็นต้น อีกทั้งยังเป็นการช่วยให้ชาวชนบทมีรายได้มากขึ้น เป็นการลดหรือชะลอการขยายตัวของช่องว่างทางรายได้ระหว่างชาวชนบทและประชากรในเขตเมืองให้น้อยหรือช้าลง นอกจากนี้ชาวชนบทจะมีรายได้จากการขายแรงงานหรือประกอบอาชีพหัตถกรรมแล้วธุรกิจอื่นๆ ในระบบเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์หัตถกรรมก็มีรายได้ด้วยนั่นก็คือ งานหัตถกรรมมีส่วนช่วยรายได้ประชาชาติให้กับระบบเศรษฐกิจมีส่วนช่วยสร้างเงินตราต่างประเทศและได้เพิ่มบทบาทในด้านนี้โดยผ่านการท่องเที่ยวของชาวต่างประเทศและการส่งออกมากขึ้นตามลำดับซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยบรรเทาปัญหาการขาดดุลการค้าได้ นอกจากนี้งานหัตถกรรมยังมีส่วนช่วยส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวแหล่งที่ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมเป็นจำนวนมากไม่น้อยกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญสำหรับนักท่องเที่ยวอีกทั้งงานหัตถกรรมยังมีส่วนส่งเสริมให้มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่แล้วให้น่าสนใจมากขึ้นการที่มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมากขึ้นทำให้รัฐมีรายได้จากภาษีของค่าใช้จ่ายนั้นอีกด้วย ในส่วนของการถ่ายทอดความรู้การทำหัตถกรรมก็นับเป็นส่วนสำคัญยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลง

สมศักดิ์ วชิระพันธุ์ (2536:74-78) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง **การถ่ายทอดความรู้หัตถกรรมท้องถิ่นกรณีศึกษากระดาษสาบ้านทาล้อ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง** พบว่า การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับงานหัตถกรรมท้องถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาจากการถ่ายทอดความรู้โดยสถาบันครอบครัว ซึ่งมีระบบการถ่ายทอดความรู้และเนื้อหาที่ครบวงจรทุกขั้นตอนการผลิตด้วยวิธีการกล่อมเกลารเรื่อยไปที่ละเล็กทีละน้อยตามความสามารถของผู้รับการถ่ายทอดมีลักษณะการถ่ายทอดเป็นรายบุคคล แต่ในสภาวะการณปัจจุบันการถ่ายทอดได้เปลี่ยนแปลงไปในส่วนของผู้ถ่ายทอด นอกจากบทบาทของครอบครัวแล้วลูกค้าเจ้าของธุรกิจและหน่วยงานภายนอกได้เข้ามามีบทบาทผู้รับการถ่ายทอดมีทั้งลูกหลาน ญาติ คนในหมู่บ้าน และคนต่างหมู่บ้าน โดยการถ่ายทอดเนื้อหาและทักษะเฉพาะคน ใช้วิธีการที่หลากหลายในการถ่ายทอดทั้งนี้สาเหตุที่ทำให้กระบวนการถ่ายทอดเปลี่ยนแปลงคือ สภาวะแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนั่นเอง

เพื่อเป็นการศึกษาถึงการทำของที่ระลึกจะศึกษาได้จาก วิวัฒน์ชัย บุญยภักดิ์ (2533) ซึ่งได้เขียนบทความเรื่อง **แนวทางในการพัฒนาสินค้าของที่ระลึก** ในจุลสารการท่องเที่ยวปี 2533 ฉบับที่ 9 ว่าโดยทั่วไปแล้วอาจมีแหล่งผลิตสินค้าที่ระลึกหลายๆ แห่งที่ประสบผลสำเร็จจากธุรกิจนี้และอีกหลายๆ แห่งที่ยังประสบปัญหาทั้งนี้อาจเนื่องมาจากฝีมือการผลิตหรือรูปแบบสินค้ายังไม่ตรงตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมายจึงเสนอแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยการพยายามใช้วัตถุดิบ

ในท้องถิ่นให้มากที่สุดเพื่อลดต้นทุนค่าใช้จ่าย การออกแบบผลิตภัณฑ์ให้มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น การเน้นให้ใช้ฝีมือแรงงานด้านหัตถกรรมมากที่สุด การเพิ่มคุณภาพสินค้าที่มีขนาดและน้ำหนักที่เหมาะสมและคงทนสำหรับการขนส่งรวมถึงการออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่ทันสมัยและการพัฒนาแนวทางและกลยุทธ์ทางการตลาดให้ดีขึ้นเพื่อสร้างมาตรฐานสินค้าของไทย โดยทั่วไปการทำของที่ระลึกมักจะเป็นธุรกิจของครัวเรือนซึ่งบางที่อาจส่งผลต่อการพัฒนาตลาดและการจัดจำหน่ายรวมถึงการประมาณการรายได้

จำลอง สัตยาลักษณ์ (อ้างในฉันทภูษิตี ทิมทอง, 2543) ได้ทำการวิจัยเรื่อง **การประกอบอุตสาหกรรมในครอบครัวในจังหวัดเชียงใหม่** พบว่าในจังหวัดเชียงใหม่มีการประกอบอุตสาหกรรมในครอบครัวกันตลอดปีแทนที่จะทำเฉพาะช่วงเวลาว่างหลังฤดูเก็บเกี่ยวเหมือนภูมิภาคอื่นๆ สำหรับประเภทของอุตสาหกรรมในครอบครัวตลอดจนสภาพทั่วไปของงานชิ้นนี้ ได้ศึกษาถึงการประกอบอุตสาหกรรมและงานหัตถกรรมในครอบครัวของจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งได้กล่าวแยกไปตามแหล่งผลิต เช่น อำเภอสันกำแพง ประกอบอุตสาหกรรมการทอผ้า การทำร่ม และการทำกระดาษสา สำหรับสินค้าพื้นเมืองโดยทั่วๆ ไปของจังหวัดเชียงใหม่ คือ เครื่องปั้นดินเผา ตุ๊กตา แกะสลักเป็นรูปต่างๆ เครื่องเงิน เครื่องเงิน สินค้าชาวเขา สินค้าจำพวกเครื่องเงินนั้นมีแหล่งผลิตอยู่ที่ถนนวัวลาย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งผลิตเครื่องเงินทุกชนิดในลักษณะต่างๆ กันและยังมีอุตสาหกรรมไม้และการแกะสลัก ซึ่งทำกันมากในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูนนอกจากนี้ยังมีอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา โดยมีโรงงานประมาณ 2-3 โรง จากงานวิจัยชิ้นนี้เป็นการแสดงให้เห็นว่าอุตสาหกรรมในครัวเรือนของเชียงใหม่ที่เป็นงานด้านหัตถศิลป์ มีจำนวนมากและมีความหลากหลายทั้งนี้ผลการศึกษายังได้ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ ลักษณะปราณีตศิลป์ของงานต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถเป็นจุดขายของอุตสาหกรรมในครอบครัว

ในเรื่องของจุดขายนี้เองที่เป็นตัวกำหนดเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ดังที่ วัฒนะ วัฒนาพันธ์ และคณะ (2521) ได้ทำการวิจัยเรื่อง **ศิลปะพื้นบ้านล้านนา** พบว่า การผลิตศิลปะพื้นบ้านทั้ง 7 ประเภท มีจำนวนครัวเรือนที่ผลิตเครื่องจักรสานมากที่สุด รองลงมาตามลำดับคือ การแกะสลักไม้ การทอผ้า เครื่องปั้นดินเผา เครื่องโลหะ เครื่องเงินและการทำร่มกระดาษสา วิธีการผลิตส่วนใหญ่ใช้มือและมีเครื่องมือใช้เล็กน้อยปริมาณการผลิตสม่ำเสมอ มีปัญหาในเรื่องวัสดุและราคาจำหน่าย ในแง่คุณค่าทางศิลปะพบว่างานมีเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะถิ่นน้อยลงมีการเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบและเทคนิควิธีการผลิตอย่างต่อเนื่องและพบว่าคุณค่าของงานศิลปะพื้นบ้านบางประเภทมีแนวโน้มต่ำลงเนื่องจากผลกระทบทางด้านธุรกิจการค้า